

Проф. др Драган Јовашевић
Редовни професор
Универзитет у Нишу, Правни факултет

КРИВИЧНО ПРАВО И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Сажетак

Од најстаријих времена до данас сва кривична законодавства, па тако и законодавство Републике Србије, међу најзначајније друштвене вредности и добра којима пружа заштиту убраја и заштиту националне безбедности. То је и логично јер без опстанка и напретка државе и њене свеобухватне заштите од свих облика повреде и угрожавања појединаца и група, из земље и иностранства, нема ни модерног демократског друштвеног уређења, нити остваривања основних права и слобода њених грађана. У Кривичном законнику Републике Србије предвиђено је више различитих кривичних дела која су управљена на повреду, поткопавање, нарушавање или угрожавање уставног уређења и безбедности Србије, како закон одређује појам и елементе националне безбедности. У овом раду аутор је анализирао улогу, место и значај кривичног права које кроз систем кривичне одговорности учинилаца појединих кривичних дела обезбеди квалитетну, ефикасну и неопходну заштиту најзначајнијих друштвених вредности које чине саставни део, сегмент националне безбедности.

Кључне речи: *кривично право, кривична дела, одговорност, кривичне санкције, објекат заштите, национална безбедност*

* Овај текст је настао као део рада у оквиру пројеката бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Кривично право се може посматрати у двојаким смислу: 1) као грана позитивног права и 2) као грана правне науке.¹⁾ Схваћено на први начин, кривично право се дефинише као систем законских прописа којима се одређују кривична дела, кривичне санкције и услови за њихову примену према учиниоцима кривичних дела у циљу сузбијања дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности²⁾ или је то скуп правних норми које одређују садржаје и обим овлашћења државе на кажњавање при чему темељна претпоставка за њихову примену представља људско понашање које је одређено као кривично дело.³⁾ У овом значењу се кривично право често изједначаје са кривичним законодавством. Другим речима, кривично право је део правног поретка који прописује која се људска понашања одређују као кривична дела и каква је правно организована реакција према учиниоцима таквих дела.⁴⁾ Или се кривично право може одредити као систем прописа којима се у једној држави одређује која су понашања кривична дела и које казне и друге кривичне санкције и под којим условима могу бити примењене према њиховим учиниоцима.⁵⁾

- 1) У правној теорији има мишљења да се кривично право може схватити у двојаким смислу: 1) у субјективном смислу као право на кажњавање од стране државе (*ius puniendi*) које произилази из права власти (*ius imperium*) и које се заснива на државној принуди и 2) у објективном смислу као систем законских правних прописа (З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2005, стр. 22).
- 2) У савременој теорији доминира утилитаристичко схватање кривичног права иако се не може занемарити ни његов ретрибутивни карактер (који се изражен кроз начела праведности и сразмерности која практично постављају границу и оквир за утилитаризам). То указује на заштитну функцију кривичног права као његову основу сврху, функцију. Наиме, циљ је и сврха постојања и примене кривичног права уопште сузбијање криминалитета. Тако је логично да се кривично право оцењује и вреднује са аспекта да ли уопште и у којој мери, у ком обиму доприноси или може допринети сузбијању, смањењу или спречавању криминалитета. Ради се о негативном утилитаризму које има за циљ да нанесе што мање несреће за људе, а не што више среће. Сматра се да кривично право није погодан инструмент за “производњу среће људи”. (З. Стојановић, „Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства“, Зборник радова, *Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство*, Златибор, 2005, стр. 13).
- 3) П. Новоселец, *Опћи део казненог права*, Загреб, 2004, стр. 1.
- 4) Г. Марјановић, *Македонско кривично право, Општ дел*, Скопље, 1998, стр. 2.
- 5) Ж. Хорватић, *Казнено право, Опћи део*, Загреб, 2003, стр. 12. У правној теорији постоје и друга појмовна дефинисања кривичног права, па се кривично право одређује и на следећи начин: као систем правних правила којима се у одређеној држави заштићују одређене вредности (добра или интереси) од понашања којима се те вредности повређују или угрожавају тиме што се таква понашања проглашавају за кривична дела и што се прописују кривичне санкције које се примењују према њиховим учиниоцима (Б. Златарић, *Кривично право, Опћи део*, Загреб, 1977, стр. 3); као систем законских правних правила која прописују претпоставке кажњивости и примене санкција које се могу изрећи учиниоцима кривичних дела (П. Новоселец, *Опћи део казненог права*, оп. цит., стр. 1-2).

Кривично право као грана правне науке, пак представља систематизовани скуп знања о основним појмовима и институтима који су прописани позитивним кривичним законодавством или је то наука која проучава позитивно кривично право са циљем да систематски изложи и протумачи ове правне прописе и открије њихов смисао и социјалну намену.⁶⁾

ПОЈАМ И ПРЕДМЕТ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Из наведених дефиниција произилази да појам кривичног права као гране позитивног права садржи материјални и формални елеменат. Материјални елеменат, односно садржину кривичног права чини одређивање кривичног дела и кривичне санкције у циљу остварења заштитне, гарантивне функције – сузбијања криминалитета којим се повређују или угрожавају заштићене друштвене вредности.⁷⁾ Формални елеменат се огледа у чињеници да кривична дела, кривичне санкције и услове за њихову примену може да одреди само закон. То указује да је кривично право законско право, односно да је његов основни принцип – принцип легалитета или законитости кривичног дела и казне (предвиђен у члану 1. Кривичног законика⁸⁾ - КЗ). Пошто је правни поредак одређен низом закона који у својој укупности чине законодавство једне државе, то се и кривично право као законско право може посматрати као грана законодавства, односно грана позитивног права једне земље.

Материјална (социјална) карактеристика кривичног права састоји се у његовој социјалној функцији – а то је заштита најзначајнијих друштвених добара и вредности одређене државе.⁹⁾ Та заштита се остварује прописивањем, изрицањем и извршењем санкција које имају принудни карактер, а које се примењују према учиниоцима кривичних дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности. Кривично право, дакле, проглашава одређена људска понашања као кривична дела предвиђајући за њихове

6) Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2010, стр. 19-20.

7) Д. Јовашевић, „Основне карактеристике новог кривичног законодавства Републике Србије“, *Зборник Правног факултета у Источно Сарајево*, Источно Сарајево, 2006, стр. 189-209.

8) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 и 121/2012. Више : Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007.

9) Задатак кривичног права је заштита правних добара преко заштите основних, елементарних социјално-етичких вредности у оквиру праведности (H. Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, Berlin, 1960, стр. 5).

учиниоце одређену врсту и меру казне или друге кривичне санкције. Из тога произилази и циљ ове гране права - утицање на људско понашање на посредан начин прописивањем забрањених и кажњивих понашања чиме се утиче да грађани у погледу избора начина понашања поступају у складу са прописима правног поретка. То значи да циљ кривичног права није у самој примени казне (репресије) према непослушнима.¹⁰⁾

Ова, јединствена формално-материјална дефиниција даје универзални појам кривичног права, који се заснива на општим заједничким принципима, појмовима и институтима који одређују карактер ове гране права по коме се оно разликује од других грана правног система. Међутим, кривично право сваке поједине државе има своје карактеристике које су одраз управо оних друштвено-економских и политичких прилика и односа који владају у њој у одређеном временском периоду. Будући да кривично право служи као средство за заштиту најзначајнијих друштвених добара и вредности једне државе, то оно у првом реду зависи од система добара и вредности који се утврђују од стране актуелне власти у одређеном временском периоду. Ту се заправо и налази основа за разликовање између кривичног права различитих држава, односно кривичног права у истој држави у различитим временским периодима.

Кривично право Републике Србије је део јединственог правног система, али које у том систему има посебан задатак - да обезбеди закониту, квалитетну, ефикасну и благовремену заштиту вредности, добара и интереса предвиђених кривичним законодавством. На основу наведених карактеристика наше кривично право се може дефинисати као систем законских прописа којима се одређују кривична дела, кривичне санкције и основи и услови за примену кривичних санкција према учиниоцима кривичних дела у циљу сузбијања дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством (члан 4. КЗ), а то су човек и друге основне друштвене вредности без прецизног назначења у чему се оне састоје¹¹⁾. Кривично право се, дакле, као грана позитивног права бави одређивањем кривичних дела и кривичних санкција, као и основа и услова за примену кривичних санкција према учиниоцима таквих дела. Према томе, кривично дело и кривична санкција, појављују се као основни појмови и институти којима се бави кривично право, и као грана позитивног права, и као грана правне науке. Одређивањем

10) Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 2003, стр. 2-3.

11) Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе*, Обод, Цетиње, 2004, стр. 25-26.

кривичних дела, кривично право штити најзначајније друштвене вредности, међу које свакако спада и национална безбедност.

Средства за заштиту тих друштвених вредности од различитих облика и видова угрожавања и повређивања јесу кривичне санкције. Кривичне санкције имају принудни карактер јер се примењују против воље учиниоца кривичног дела. Оне се састоје у ограничавању или одузимању учиниоцу кривичног дела права или слобода које има на основу позитивних правних прописа. Али, да би се санкција могла применити, морају се утврдити основи и услови који оправдавају њену примену. Отуда утврђивање основа и услова за примену кривичне санкције, у првом реду кривице, такође чини предмет регулисања кривичног права.

НАЗИВ КРИВИЧНОГ ПРАВА

У погледу назива ове гране позитивног права, данас је уобичајено у Републици Србији да се она назива кривично право. Но, тај је назив новијег датума. Први пут је овај назив употребљен тек са доношењем Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1929. године. До тада је у Србији на снази био Казнитељни (Криминални) законик за Књажевну Србију из 1860. године. На бази решења из Казнитељног законика, ова се грана права називала казнитељно (криминално) право. То је и одговарало тадашњем схватању о основном, централном појму ове гране права, а то је казна (према првом називу), односно криминално дело, злочин – лат. *crimen* (према другом називу). Са доношењем Кривичног законика као основног кривичноправног акта, и ова грана права добија данашњи назив кривично право. У основи овога назива је централни појам, а то је кривица.¹²⁾

У низу савремених држава за ову грану права је уобичајен назив казно право (нем. *Strafrecht*, фра. *droit penal*, фра. *penal law*) или *наказателно право* (у Бугарској). У основи свих ових назива се налази појам “казне” – лат. *poena* из чега произилази да је основни појам или институт у овим правним системима казна (иако казна није једина, ни најбројнија кривична санкција). У односу на ове називе уобичајене у савременим правним системима, у руском правном систему се ова грана права назива *уголовное право*. Овај назив потиче од речи *голова* – глава, јер се сматрало да је смртна казна (капитална казна којом се одузима живот) била најзначајнија и најчешће изрицана кривична санкција.

12) Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит., стр. 21.

Но, и у нашем праву се поред термина кривично право користи и термин казнено право.¹³⁾ Овај назив обухвата све гране права које се баве јавноправним деликтима – кривичним делом, привредним преступом или прекршајем. Тако појам казнено право обухвата кривично, привредно-преступно (привредно-казнено)¹⁴⁾ и прекршајно (административно казнено) право.¹⁵⁾

ФУНКЦИЈА КРИВИЧНОГ ПРАВА

Основна функција (циљ, сврха, улога) кривичног права као законског права јесте обављање заштитне функције,¹⁶⁾ односно обезбеђење заштите одређеног друштва и његових основних вредности од криминалитета¹⁷⁾ или да заштити заједнички живот људи у друштву.¹⁸⁾ Његов је, дакле, задатак да обезбеди постојање једног друштва,¹⁹⁾ али и да омогући његов даљи развој.²⁰⁾ Та се заштита остварује на двојаки начин: 1) прописивањем која се људска понашања сматрају кривичним делима и 2) прописивањем кривичних санкција и услова за

13) Казнено право представља збирни појам за скуп правних норми које предвиђају принудне мере са циљем заштите одређених односа у друштву (Г. Марјановић, *Македонско кривично право, Општи дел*, оп. цит. стр. 2) или је то део правног система који садржи прописе којима се одређују кажњива понашања физичких или правних лица која су због њихове неприлагођености заједничком животу, опасности (погибелности) за одређено друштво и добра у тој заједници или из других разлога неприхватљива па због тога недопуштена и забрањена (Ж. Хорватић, *Казнено право, Општи дио*, оп.цит. стр. 7).

14) Више: Д. Јовашевић, *Коментар закона о привредним преступима*, Београд, 2001; Д. Јовашевић, *Привредни преступи у пракси – Практикум*, Београд, 2001.

15) Више: Ђ. Ђорђевић, *Прекршајно право*, Београд, 2010; П. Димитријевић, Д. Јовашевић, *Прекршајно право*, Београд, 2005; Д. Јовашевић, *Прекршајно право*, Ниш, 2012.

16) К. Перовић, Б. Томковић, М. Анђелић, *Кривични закон СР Црне Горе, са коментаром*, Титоград, 1982, стр. 45.

17) Б. Златарић, *Кривични законик практичној примјени, Прва свеска, Општи део*, Загреб, 1956, стр. 22.

18) П. Новоселац, *Општи дио казног права*, оп. цит., стр. 5.

19) Задатак је кривичног права да одржава друштвени поредак и стога је оно једно од облика друштвеног надзора. Оно друштвени надзор остварује на специфичан начин – помоћу државне репресије. Иако је кажњавање учиниоца кривичног дела реакција на његово понашање из прошлости, такав репресија ипак није сврха сама себи, него служи и спречавању будућих кривичних дела. То указује да је кривично право и превентивне природе (П. Новоселац, *Општи дио казног права*, ибид. стр. 5).

20) У теорији кривичног права се могу наћи и таква схватања према којима кривично право не може да иде испред стварности те да оно није погодан инструмент за “стварање нових вредности”, већ је његов задатак само да заштити постојеће (З. Стојановић, *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, оп. цит., стр. 13).

њихову примену према учиниоцима таквих понашања.²¹⁾ То је општа и заједничка функција сваког кривичног права, без обзира на конкретно друштво, односно државу којој служи као средство заштите и независно од временског периода његовог важења. Истовремено ту лежи и основна разлика између кривичног права разних држава. Кривично право је инструмент за заштиту одређеног друштва и система његових заштићених вредности на одређеном степену развоја и као такво оно је специфично јер поседује низ карактеристика по којима се разликује од кривичног права сваке друге државе.

Ретка су кривична законодавства која изричито одређују заштитну функцију.²²⁾ Тако у члану 2. Кривични законик Руске федерације истиче да се ова функција испољава у заштити од преступничких напада права и слобода човека и грађанина, имовине, друштвеног уређења и друштвене безбедности, оружаних снага и уставног уређења државе, обезбеђење мира и безбедности човечанства као и спречавање преступа.²³⁾ Кривични законик Украјине²⁴⁾ у члану 1. одређује задатак кривичног права као очување друштвеног система Украјине, његовог политичког и економског система, имовине, личности, слобода и права човека и правног поретка од кривичних дела. Бугарски Кривични законик²⁵⁾ у члану 1. каже да је задатак кривичног права заштита личности и права грађана и уставом утврђеног правног поретка. Кривични законик

21) Заштитна функција кривичног права се остварује на више начина: 1) одређивањем људских понашања која су кривична дела, 2) прописивањем казни и других кривичних санкција за учиниоце кривичних дела и 3) изрицањем кривичних санкција учиниоца кривичних дела од стране надлежних судова. Судска делатност је трансмисија, посредник између кривичног закона и његовог циља (Б. Чејовић, *Кривично право у судској пракси, Књига прва, Општи део*, Београд, 1985, стр. 2).

22) У савременој теорији доминира утилитаристичко схватање кривичног права иако се не може занемарити ни његов ретрибутивни карактер (који је изражен кроз начела праведности и сразмерности што практично поставља границу и оквир за утилитаризам). То указује на заштитну функцију кривичног права као његову основу сврху, функцију. Наиме, циљ је и сврха постојања и примене кривичног права уопште сузбијање криминалитета. Тако је логично да се кривично право оцењује и вреднује управо са аспекта да ли уопште и у којој мери, у ком обиму доприноси или може допринети сузбијању, смањењу или спречавању криминалитета. Ради се дакле о негативном утилитаризму које има за циљ да нанесе што мање несреће за људе, а не што више среће. Сматра се наиме да кривично право није погодан инструмент за "производњу среће људи". (З. Стојановић, *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, оп. цит., стр. 13).

23) И. Федосова, Т. Скуратова, *Уголовниј кодекс Россијској федерацији*, Гарант, Москва, 2005, стр. 20.

24) М. И. Коржанскиј, *Популарниј коментар Криминалног кодексу*, Наукова думка, Киев, 1997, стр. 7-8.

25) *Наказателен кодекс с посочени старе текстове на изменените членове*, Норма, Паралас, Софија, 1998, стр. 8.

НР Кине у члану 2. одређује да је задатак кривичног права да примењује казне у борби против криминалних аката у циљу заштите националне безбедности и политичке власти, народне демократије и социјалног система, својине, грађанских, демократских и других људских права, одржавање социјалног и економског реда и мирног развоја социјалистичког система.²⁶⁾ Према члану 1. Кривичног законика Белорусије²⁷⁾ сврха кривичног законика је заштита живота и здравља људи, њихових слобода и права, основа друштвеног, државног и јавног интереса, својине, животне средине и правног поретка од кривичних дела. Функција кривичног права Босне и Херцеговине²⁸⁾ је осигурање и заштита личних слобода и права човека те заштита других права и друштвених вредности које су зајемчене и заштићене Уставом Босне и Херцеговине и међународним правом (члан 2. КЗ БИХ, члан 3. КЗ ФБИХ и члан 3. КЗ БД БИХ), односно према члану 1. КЗ Републике Српске заштита основних права и слобода човека и грађанина као и других основних индивидуалних и општих вредности које установљава и јемчи правни поредак.

На сличан начин заштиту човека и других основних вредности као основ заштитне функције нашег кривичног права прописује члан 3. Кривичног законика. Дакле, кривично право има за циљ остварење двојаке функције: 1) заштита и обезбеђење најзначајнијих друштвених добара и вредности од њиховог повређивања или угрожавања вршењем кривичних дела од стране појединаца или група, дакле очување постојећих односа што представља статичку функцију и 2) праћење динамике и развоја друштвених односа и учествовање у њиховом мењању, унапређивању и заштити. То је динамичка функција кривичног права.²⁹⁾

Заштитна функција кривичног права³⁰⁾ није потпуна и свеобухватна, већ је напротив делимична и парцијална. Наиме, кривично право не штити сва добра и вредности у једном друштву, већ само она која су најважнија за појединца као човека и грађанина и друштво

26) C.D. Pagle, *Chinese Criminal Law*, Peking, 1998. godine, стр. 2.

27) *Criminal code of the Republic of Belarus*, Official text, Minsk, 2000, str.1.

28) Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (Казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио*, Сарајево, 2005, стр. 18-19.

29) З. Стојановић, „Генерална превенција и заштитна функција кривичног права“, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, бр. 1-2/1994, стр. 220-229.

30) О функцији кривичне норме више у делу: М. Милутиновић, *Криминална политика*, Београд, 1984, стр. 197-208; М. Ђорђевић, *Проблеми казнене политике судова*, Београд, 1973, стр. 7-24.

као заједницу људи.³¹⁾ Другим речима, штите се добра и вредности без којих не би било могуће постојање и развој ни човека ни одређеног друштва као посебне људске заједнице. У погледу ове заштите разликују се две врсте вредности: 1) друштвене вредности и добра до чијег је очувања одређеној друштвеној заједници (односно владајућој структури) нарочито стало и 2) друштвене вредности и добра која имају универзални, општецивилизацијски значај, која се дакле штите у свим друштвима и свим периодима развоја без обзира на облик друштвене организације. Али, чак ни овим добрима и вредностима кривично право не пружа потпуну, већ непотпуну и парцијалну заштиту, тј. заштиту која има фрагментарни карактер.³²⁾ Оно се ограничава на заштиту ових добара и вредности само од одређених напада у виду повређивања и угрожавања која су законом прописана као кривична дела. Овако одређена заштитна функција кривичном праву даје утилитаристички карактер.

Оваква делимична, фрагментарна заштита је не само оправдана, већ и једино могућа, јер би свеобухватна и тотална заштита довела до негације слободе и онемогућавања њеног развоја, као и развоја друштва у целини, што би значило негацију сврхе заштите.³³⁾ Заштита ових друштвених вредности не остварује се само путем кривичног права, већ и путем других грана права, тј. целим правним системом при чему ова заштита има општији и примарни карактер за разлику од кривичноправне заштите која има специјални, секундарни, субсидијарни карактер. Механизам кривичноправне заштите одређених друштвених вредности ступа у дејство тек када се утврди да је механизам заштите неке друге гране права недовољан да обезбеди очување тих добара или вредности. У том смислу се

31) У теорији нема јединственог става о томе којим правним добрима треба дати предност у погледу кривичноправне заштите. Познато је наиме да претерана кривичноправна заштита општих добара (нпр. државе) може да угрози основна права и слободе човека. Такође није оправдан ни крајње индивидуалистички захтев да се на првом месту штите основна људска права. Потребно је пронаћи склад у погледу заштите ових добара тако да се штите она општа добра која су у функцији остваривања основних добара (држава, привреда, правосудје), па се чак истиче да је заштита општих добара легитимна само онда и у оној мери ако таква општа добра служе човеку (З. Стојановић, *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, оп. цит., стр. 16).

32) Љ. Нешић, *Кривично право, Општи део*, Београд, 1991, стр. 10-11.

33) Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит., стр. 4-6.

оно појављује као *ultima ratio* правног поретка,³⁴⁾ као његов последњи и најважнији чувар.³⁵⁾

Иако се кривичноправна заштита друштвених вредности³⁶⁾ остварује углавном кроз казну као најважнију кривичну санкцију услед чега јој се даје репресивни, ретрибутивни карактер, она се не остварује само кроз ретрибуцију и одмазду, већ исто тако и кроз превенцију (спречавање) вршења кривичних дела.³⁷⁾ Штавише циљ је кривичног права да васпитно утиче на понашање људи (кроз јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона) како би се они уздржали од кршења прописа и понашања која су противправна и у закону одређена као кривична дела. Тако друштво путем кривичног права изражава своје очекивање да ће се његови чланови уздржати од вршења кривичних дела. То указује да примарни циљ кривичног права није примена кривичних санкција – дакле репресија, већ се оно заснива на претпоставци да већина грађана неће вршити кривична дела.³⁸⁾

Функција нашег кривичног права је заштита најзначајнијих друштвених добара и вредности “заштићених” кривичним законо-

34) Криминално политички посматрано потребно је наћи праву меру између неопходне и нужне репресије и онога што представља претерано задирање у сферу појединца што и за друштво у целини има негативне последице. Заштитну и гарантивну функцију треба довести у међусобни склад. Или утилитаристички приступ треба ограничити начелима праведности и сразмерности. Иако је доста раширено схватање да управо ретрибутивизам води претерано строгим казнама, ипак већу опасност у том погледу представља утилитаризам. Наиме, претерано коришћење кривичноправне репресије је не само бескорисно и штетно, већ је и симптом озбиљних слабости једног друштва (З. Стојановић, *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, оп. цит., стр. 15).

35) Ф. Бачић, *Кривично право, Опћи дио*, Загреб, 1978, стр. 2-13; Б. Златарић, *Кривично право, Први свезак*, Загреб, 1970, стр. 73-79; Ж. Хорватић, *Кривично право, Опћи дио*, оп. цит., стр. 31-32.

36) М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, *Кривично право*, Београд, 2010, стр. 26-27.

37) Репресивни карактер кривичног права може да доведе и до одређене одбојности према овој грани права, до схватања да је бављење кривичним правом заправо конзервативна делатност недостојна слободољубивог појединца и борца за нове вредности. Но, то је погрешно схватање. Тиме што кажњава деликвента и на тај начин ограничава његова права, кривично право уједно омогућава поштовање људских права стварних и потенцијалних жртава кривичног дела, али и омогућаје њихов слободан развитак (П. Новоселац, *Опћи дио казненог права*, оп.цит.,стр. 5). У правној теорији се може наћи и схватање према коме кривично право слободу не само ограничава, већ и ствара. Наиме, кажњавајући деликвента, кривично право се супротставља насиљу и другим облицима самовоље појединца чиме се омогућава остварење праведности (Jescheck, Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Berlin, 1996, str. 3).

38) З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит., стр. 22.

давством.³⁹⁾ Ова се заштита остварује на специфичан начин.⁴⁰⁾ Наиме, кривично право не регулише друштвене односе непосредно, тј. оно не прописује правила понашања, већ одређује санкције за непоштовање постојећих друштвених, а пре свега правних правила понашања.⁴¹⁾ Другим речима, заштита наведених вредности остварује се на тај начин што се одређују људска понашања која представљају кривична дела и што се за таква понашања прописују кривичне санкције према њиховим учиниоцима у циљу сузбијања криминалитета. Дакле, кривичноправна заштита остварује се *post factum*, онда када је заштићено добро већ оштећено или угрожено. Због те чињенице изгледа да заштитна функција, која се најчешће остварује применом казне, има чисто репресивни карактер. Кроз казну се, поред репресије, остварује и превенција (индивидуална и генерална).

Због посебног значаја кривичног права за очување и заштиту националне безбедности, потребно је указати на однос између кривичног и уставног права које утврђује основе националне безбедности. Однос између ове две гране позитивног права⁴²⁾ произилази из односа који постоји између Кривичног законика и Устава Републике Србије. У правним системима држава где је уставни акт основни писани закон, сви закони морају произићи из њега, тј. морају бити изграђивани на начелима која су прокламована у њему. Устав

39) Када се говори о заштитној функцији кривичног права у прави план се поставља проблем одређивања садржине општег заштитног објекта. Основно је питање да ли у људским правима треба видети основни оријентир кривичноправне заштите. Да ли треба тежити томе да кривично право штити само основна људска права и само она општа добра која су у функцији остваривања људских права. Зато се и поставља питање шта се у ствари штити кривичним правом. Наиме, кривично право може да штити само оно што постоји, па стога треба одустати од тежње да се штите нека идеална, замишљена, декларативно постављена права човека односно неке апстрактне и празне појмовне категорије. То значи да кривично право штити само она људска права која заиста постоје у једном друштву као позитивно вредноване датости (З. Стојановић, „Југословенско кривично законодавство у функцији заштите људских права“, Зборник радова, *Југословенско кривично законодавство и слободe и права човека и грађанина*, Београд, 2001, стр. 13).

40) У правној теорији се могу наћи и другачија схватања о функцији кривичног права. Тако се истиче социјално-етичка, уместо утилитаристичке функције кривичног права. Наиме, задатак је кривичног права не заштита актуелних правних добара, јер кривично право ионако на сцену ступа тек када су ова добра повређена, него поштовање социјално-етичких вредности у радњама појединаца у друштву. Кажњавањем за кривична дела којима се повређују људска добра, заправо се обликује социјално-етички суд грађана и јача њихова верност, оданост поштовању права. На тај начин оно посредно штити људска права јер ако се грађани буду понашали у складу са правом, онда неће ни бити повреде ових добара (Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, 11. Auflage, Berlin, 1969, godine, str. 2). Ово се учење налази у бити, у суштини “субјективног система кривичног права” (Ф. Бачић, *Кривично право, Onћи дио*, Загреб, 1986, стр. 6).

41) Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002, стр. 18-19.

42) Више: Р. Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Београд, 1995, Д. Стојановић, *Уставно право*, Ниш, 2005.

Републике Србије⁴³⁾ као основни закон одређују основе друштвеног, економског, политичког и државног уређења – дакле сегменте система националне безбедности, утврђују и гарантују права и слободе грађана, прокламују принципе уставности и законитости, начела рада судова и тужилаштва, као и обављања других јавних функција.

Но, Устав Републике Србије у другом делу под називом: “Људска и мањинска права и слободе” (чл. 18–81.) садржи више основних принципа кривичног права, као и уставне гаранције у вези са заштитом слобода и права човека и грађанина (правна сигурност у казненом праву). Устав даље прописује да лице може бити лишено слободе на основу одлуке суда само у случајевима који су утврђени законом, да се кривична дела и кривичне санкције могу одредити само законом, да нико не може бити кажњен за кривично дело пре него што је оно било предвиђено законом као кажњиво дело и за које није била предвиђена кривична санкција (начело законитости кривичног дела и казне). Устав даље предвиђа и низ кажњивих радњи која уствари представљају посебна кривична дела против слобода и права човека и грађанина.

Према томе, уставно право је изворно право за кривично право. Оно поставља основе казнене политике и одређује заштићене вредности. Кривично право остварује заштиту тих вредности одређивањем кривичних дела и санкција. На тај начин кривично право се појављује као средство за заштиту уставног поретка и безбедности Србије. Уставно право садржи претежно декларативне норме чија се обавезност остварује политичким средствима и нормама других грана права, док кривично право садржи императивне норме чија се обавезност обезбеђује применом санкције.

ПРИНЦИПИ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Као самостална и оригинална грана права у правном систему Републике Србије, настало од најстаријих времена паралелно са настанком државе (много раније него друге гране права), кривично право почива на низу принципа (руководних начела) која су му специфична и неодвојива од његове природе, карактера и функције. Ретки су кривични закони који изричито у законски текст уносе основне принципе као што је то учинио Кривични законик Руске федерације у чл. 3-7. који изричито набраја принципе: 1) законитости, 2) једнакости грађана пред законом, 3) кривице, 4)

43) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006.

праведности и 5) хуманости.⁴⁴⁾ На сличан начин и Кривични законик Аустрије⁴⁵⁾ у члану 1. одређује да нема кривичног дела ни казне без закона (принцип законитости), односно у члану 4. да нема казне без кривице (принцип кривице). Најчешће закони (као што то чини Кривични законик Србије) садрже принцип законитости кривичног дела и казне (члан 1. КЗ), односно принцип кривице (члан 2. КЗ), те принцип легитимитета (члан 3. КЗ) којим се постављају основ и границе кривичноправне принуде у мери у којој је то нужно за сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством.⁴⁶⁾

Ипак тумачењем одредби Кривичног законика Србије⁴⁷⁾ можемо закључити да наше кривично право почива на следећим принципима⁴⁸⁾: законитости, легитимности, кривице, једнакости, хуманости, сразмерности и праведности.

1) Принцип законитости⁴⁹⁾ није само основни принцип кривичног права, већ представља и један од уставних постулата.⁵⁰⁾ На његов значај указује чињеница да је одређен чланом 1. КЗ према коме нико не може бити изречена казна или друга кривична санкција за дело које пре него што је било учињено законом није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна или друга кривична санкција која законом није била прописана пре него што је кривично дело учињено. Најчешће се овај принцип стандардно изражава максимом: *nullum crimen, nulla poena, sine lege* (кривичног дела ни казне нема без закона). У основи овог принципа се налази остварење гарантивне (заштитне) функције кривичног права при чему се гарантује заштита слобода и права учиниоцу кривичног дела чиме се поставља ефикасна брана арбитрерности, самовољи и евентуалним злоупотребама органа кривичне репреси-

44) И. Федосова, Т. Скуратова, *Уголовниј кодекс Росијској федерацији*, оп. цит., стр. 20-21.

45) E. Foregger, E. Serini, *Strafgesetzbuch StGB*, 9. Auflage, Wien, 1989, str. 11 i 14.

46) Б. Чејовић, „Основни принципи кривичног законодавства Србије и Црне Горе“, Зборник радова, *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Београд, 2005, стр. 77-95.

47) Ж. Хорватић, *Ново хрватско казнено право*, Загреб, 1997, стр. 156-164.

48) З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, оп.цит. стр. 38-45; Д. Јовашевић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит., стр. 30-32.

49) Г. Марјановић, *Македонско кривично право, Општи дел*, оп. цит., стр. 38-46.

50) Предвиђен у члану 7. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (Службени лист Србије и Црне Горе, број 9/2003 и 5/2005) према коме нико се не може сматрати кривим за кривично дело чињењем или нечињењем које у време када је извршено није представљало кривично дело по унутаршњем или међународном праву или у члану 34. Устава Републике Србије (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006) под називом “правна сигурност у казненом праву”.

је.⁵¹⁾ У теорији се истиче да принцип законитости има вишеструко дејство⁵²⁾ тако да он: 1) искључује примену неписаног (обичајног) права, 2) забрањује ретроактивну (провратну) примену закона на случајеве који су се десили пре његовог ступања на снагу (при чему овај принцип трпи одређене изузетке у случају примене најблажег закона), 3) прописује норме којима се одређују обележја бића кривичних дела јасно, конкретно и прецизно како би се недвосмислено могло закључити у којим случајевима постоји и које кривично дело и 4) искључује стварање кривичноправне норме путем аналогije.

2) Принцип легитимности значи да је примена кривичних санкција према учиниоцима кривичних дела оправдана, прихватљива и нужна. Овај принцип поставља основе и границе кривичноправне принуде (репресије) или представља криминалнополитичко оправдање, али и ограничење те принуде.⁵³⁾ Он је одређен у члану 2. КЗ. Према овом законском решењу заштита човека и других основних друштвених вредности представља основ и границе за одређивање кривичних дела, прописивање кривичних санкција и њихову примену у мери у којој је то нужно за сузбијање тих дела.⁵⁴⁾ То значи да је кривично право последње, крајње, одсутно средство⁵⁵⁾ у заштити најзначајнијих друштвених добара и вредности које ступа у дејство тек када и уколико друге правне (и ванправне мере нпр. моралне природе) не могу да дају резултат и

51) С. Франк, „Значење начела законитости у кривичном законикуну“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, Загреб, 1948, стр. 231-242; Ф. Бачић, „Кривично правосуђе – уставност и законитост“, *Наша законитост*, Загреб, бр. 11-12/1987, стр. 199-237; Н. Срзентић, „Принципи кривичног законодавства – основа за одређивање кривичне репресије“, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, Сарајево, бр. 36/1988, стр. 278-281.

52) З. Стојановић, *Кривично право, Општи део*, оп. цит., стр. 40.

53) З. Стојановић, „Југословенско кривично законодавство у функцији заштите људских права“, *Зборник радова, Југословенско кривично законодавство и слобода и права човека и грађанина*, Београд, 2001, стр. 11.

54) З. Стојановић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002, стр. 19.

55) Савремено кривично право и поред настојања да из своје примене искључи или сведе на минимум принудне мере, ипак мора да им прида одређени значај. Та нужност произилази из природе и функције самог кривичног права. Дакле, нема дилеме да кривично право мора да се користи принудом. Питање се у теорији, али и пракси поставља у вези са одређивањем граница односно у којој се мери може кретати примена такве принуде. То у првом реду зависи од потреба криминалне политике, стања друштвено-економских и политичких односа, али и других околности социјалне или економске природе, културе, традиције, схватања морала, обима, динамике и структуре криминалитета итд. Друштво има право да казни свако лице које својом радњом прекрши норме правног поретка (правила друштвеног понашања), али ради очувања основних права и слобода човека треба да се ограничи у примени принуде према човеку само док је таква друштвена потреба за принудом неопходна. Овакав став не негира кривичноправну репресију нити отупљује њену оштрину у оквиру рационалне и друштвеним потребама одговарајуће зоне кажњивости (Б. Чејовић, *Кривично право у судској пракси*, оп.цит. стр. 4).

остваре ефикасну, квалитетну и благовремену заштиту тих вредности. Из тога управо произилази супсидијарни, акцесорни карактер кривичног права у систему норми правног поретка.

3) Принцип кривице представља тековину савременог кривичног права. Он се налази у основи субјективне кривичне одговорности,⁵⁶⁾ па је изричито предвиђен у члану 2. КЗ према коме неме казне или мере упозорења без кривице.⁵⁷⁾ То значи да се ове кривичне санкције могу изрећи само учиниоцу кривичног дела који је “крив” за учињено дело, који дакле поседује одређена психичка својства (урачуљивост) и одређени психички однос (изражен у умишљају или нехагу, те свести или дужности и могућности постојања свести о забрањености) према учињеном кривичном делу.⁵⁸⁾ Кривица учиниоца мора да постоји у време извршења кривичног дела и она се мора утврдити у кривичном поступку (кривица не сме да остане у сумњи). Принцип кривице има двојако дејство: 1) учинилац одговара за своје понашање само ако је крив и 2) учинилац одговара само за своје понашање, а не за понашање других лица (што указује да је искључена колективна одговорност у савременом кривичном праву). Ово друго дејство је релативног карактера будући да савремена кривична законодавства познају изузетке од овако схваћене кривице: нпр. код кривичних дела која су учињена путем штампе или других средстава јавног информисања, код кривичне одговорности правних лица⁵⁹⁾ или код командне (старешинске, заповедне) одговорности⁶⁰⁾ или одговорности за “заједнички злочиначки подухват”.

4) Принцип једнакости грађана значи да се закон једнако примењује на све грађане у случају кршења норми правног поретка. Низ прописа домаћег (члан 21. Устава Републике Србије), али

56) Кривично право је грана права која се у великој мери заснива на субјективном. Управо се субјективни супстрат – кривица, унутрашње психичко стање учиниоца кривичног дела испољава кроз његово понашање које је у закону предвиђено као кривично дело. Из тога се извлачи закључак да ли је учинилац могао и другачије да поступи него што је стварно поступио у конкретном случају када је остварио последицу кривичног дела у спољном свету, односно да ли је он могао да избегне извршење кривичног дела те да ли му се оно може приписати ((З. Стојановић, *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, оп. цит., стр. 17).

57) Д. Јовашевић, „Кривица у новом Кривичном законнику Републике Србије“, *Гласник АК Војводине*, Нови Сад, бр. 9/2006, стр. 475-507.

58) Д. Јовашевић, Б. Петровић, „Нови концепт кривице у кривичном праву Републике Србије“, *Зборник Правног факултета у Нишу*, Ниш, бр. 47/2006, стр. 33-61.

59) Д. Јовашевић, Б. Петровић, „Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву“, *Зборник радова, Изградња правног система Републике Србије*, Ниш, 2007, стр. 179-194.

60) Д. Јовашевић, *Међународно кривично право*, Ниш, 2011, стр. 61-62.

и међународног права (Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода у члану 14.) забрањује дискриминацију по било ком основу. То значи да је положај свих грађана једнак пред законом у вези са њиховом одговорношћу за понашања којима су остварена кривична дела. Или другим речима кривични суд мора да поступа на истоветан начин према сваком учиниоцу кривичног дела.

5) Принцип хуманости прожима целокупни правни систем наше земље. Он се у кривичном праву јавља у два вида: 1) заштитна (гарантивна) функција кривичног права је хуманистичког карактера јер се њиме штите човек и друге основне вредности. Та заштита човека, његових добара и вредности (слобода и права) се налази у основи примене кривичног права и 2) хумани карактер у поступању према учиниоцу кривичног дела у току кривичног поступка, односно у току извршења изречених кривичних санкција. Учиниоцу кривичног дела се одузимају или ограничавају само слободе и права у оној мери, обиму и трајању колико је то нужно за остварење сврхе кривичних санкција уопште, односно сваке поједине санкције.

6) Принципи сразмерности и праведности произилазе из утилитаристичког карактера кривичног права. Предвиђајући систем кривичних санкција, прописано је да суд те санкције примењује, одмерава прилагођавајући их конкретном учиниоцу, законом прописаној казни, сврси кажњавања и имајући у виду све олакшавајуће и отежавајуће околности.⁶¹⁾ То значи да казна (као најзначајнија кривична санкција) мора бити индивидуализирана, прилагођена тежини учињеног кривичног дела и личности његовог учиниоца (степену његове кривице) што указује на сразмерност примене кривичних санкција. У вези са овим принципом је и принцип индивидуализације казне (приликом прописивања, изрицања и извршења). Праведност се налази у основи примене свих кривичних санкција. Праведно је према учиниоцу кривичног дела изрећи казну због кршења норми правног поретка. Принцип праведности потиче из права на правично суђење (члан 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода) и има двојаки карактер: 1) једнакост свих пред законом и 2) праведност казне или друге кривичне санкције.

61) Д. Јовашевић, „Значај олакшавајућих и отежавајућих околности при одмеравању казне у кривичном праву“, *Правна мисао*, Сарајево, бр. 1-2/2005, стр. 14-31.

КРИВИЧНО ПРАВО И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Када се разматра улога и место кривичног права у изградњи, обезбеђењу и заштити националне безбедности уопште у савременим правним системима, па тако и у Србији, од посебног је значаја анализа основних карактеристика кривичних дела којима се заправо повређује или угрожава национална безбедност. Овај систем “политичких” кривичних дела је у Кривичном закону Србије предвиђен у глави двадесет осмој под називом: “Кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије” и садржи више кривичних дела предвиђених у чл. 305-321.

Ова кривична дела су усмерена на угрожавање, подривање, повреду или угрожавање најзначајнијих вредности на којима се заснива друштвено и државно уређење и политички и економски систем наше државе. Те основне вредности које су утврђене Уставом Републике Србије⁶²⁾ јесу: државно и друштвено уређење, економски и политички систем, организација државне власти и безбедност државе која укључује њен суверенитет и територијални интегритет. Стога се она називају “политичка кривична дела” чији је настанак уско повезан са настанком државе и права уопште и потребом заштите њених најзначајнијих добара и вредности. Од њих се разликују класична или општа кривична дела. Подела кривичних дела на политичка (еволутивна) и класична (атавистичка) је извршена према њиховој природи, а она има основу у природноправној теорији Хуга Гроцијуса. Ова подела има и практичан значај јер за учиниоце политичких кривичних дела није могућа екстрадиција страним судским органима ради вођења кривичног поступка, односно ради извршења изречених казни.

Политичка кривична дела⁶³⁾ су се појавила рано и спадају у ред најстаријих кривичних дела. Мењали су се облици владавине и политички системи, мењала се и садржина ових дела, њихови облици и видови испољавања, али не и њихов карактер напада на конкретно друштвено и државно уређење. С обзиром на то да су ова кривична дела усмерена на повреду, подривање или поткопавање најзначајнијих друштвених вредности за чију заштиту и обезбеђење је нарочито заинтересована политичка власт, она се налазе у свим кривичним законима, најчешће на првом месту и сматрају се најтежим кривичним делима за која се предвиђају и најтеже казне.

62) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006.

63) Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, оп. цит., стр. 247-369.

Ова кривична дела су до француске буржоаске револуције сматрана као посебна врста деликата за која су важила посебна правила о кривичној одговорности и кажњавању њихових учинилаца. Казне за учиниоце ових дела биле су сурове и нечовечне. И у савременом кривичном праву постоје таква законодавства која издвајају ову групу кривичних дела од осталих, и то тако што их предвиђају у посебним законима⁶⁴⁾ или што за њихове учиниоце предвиђају посебна правила о кривичној одговорности и кажњавању или што се стварају посебни судови за суђење учиниоцима ових дела.

Наше кривично законодавство сматра да кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије чине јединствену групу дела којима се пружа заштита: друштвено-политичком уређењу, политичком и економском систему, облику политичке власти и организацији и положају највиших државних органа, те спољној и унутрашњој безбедности државе, суверенитету и територијалном интегритету. Све ове вредности су тако међусобно повезане да представљају недељиву целину као објект заштите. Ова кривична дела представљају, дакле, политичка кривична дела. Њихов политички карактер одређују два елемента: 1) заштитни објект против кога су усмерена и 2) побуда (мотив) због којих се врше. Заштитни објект код ових кривичних дела јесте друштвено и државно уређење Србије и њена безбедност. Мотив напада на ове вредности јесте намера угрожавања уставног уређења или безбедности државе. За постојање највећег броја ових кривичних дела је од значаја да је њихова радња извршења предузета од стране лица који у моменту предузимања радње поступа са оваквом намером, без обзира да ли је та намера у конкретном случају и остварена. Постојање ове намере на страни учиниоца у време предузимања радње извршења указује и на облик кривице са којим поступа учинилац, а то је директни умишљај.

Сфера кажњивих делатности је код ових кривичних дела постављена шире него код осталих, класичних кривичних дела. Тако, поред законом тачно одређене делатности у смислу радње извршења, свршено дело постоји и у случају самог започињања ове радње. То значи да је покушај код највећег броја ових кривичних дела изједначен са свршеним делом. Таква су дела код којих се радња састоји у “покушају” да се држава доведе у положај потчињености или зависности (члан 305. КЗ) или “покушају” да се отцепи део територије државе (члан 307. КЗ) или “покушају” да се промени уставно уређење (члан 308. КЗ). За постојање неких од ових дела

64) Тако је у Краљевини Југославији у примени био посебан Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави из 1921, познатији као “Обзнана”.

је потребно да је радња извршења предузета на одређени начин : 1) употребом силе (апсолутном или компулзивном), 2) претњом употребе силе и 3) на противустан начин. То значи да је начин извршења радње елемент бића ових кривичних дела који мора бити обухваћен умишљајем учиниоца.

Иако Кривични законик не познаје припремне радње као стадијум, фазу у извршењу кривичног дела (као општи институт кривичног права), ипак и он није могао да избегне да одређене припремне радње које су управљене на стварање услова и погодности да се изврше политичка кривична дела остану некажњене. Тако је у овом случају кажњавање за припремне радње, условљено значајем објекта заштите. Наиме, заштита друштвено-економског, политичког и државног уређења и очување безбедности државе у целини или појединог њеног дела, захтева да буду инкриминисане све оне делатности које реално и непосредно, блиско и стварно могу угрозити ове заштићене вредности. Велики број таквих делатности има карактер припремних радњи, које су удаљене од непосредне радње извршења, али које омогућују њено извршење уопште или извршење на лакши, бржи, једноставнији и ефикаснији начин. Тако је у члану 320. КЗ предвиђено посебно кривично дело под називом: “Припремање дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије” које се састоји у предузимању припремних радњи за извршење законом тачно наведених политичких кривичних дела.

При томе је сам законодавац одредио да се као припремне радње сматрају:⁶⁵⁾ 1) набављање или оспособљавање средстава за извршење кривичног дела, 2) отклањање препрека за извршење кривичног дела, 3) договарање, планирање или организовање са другима извршења кривичног дела и 4) друге радње којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела. Прве три припремне радње су одређене тачно по називу, природи и садржини делатности, док је у четвртом случају законодавац употребио уопштenu формулацију за одређивање припремних радњи. Но, припремне радње су као посебно кривично дело предвиђене и у одредби члана 319. КЗ под називом “Удруживање ради противустан делатности” где се припремне делатности састоје у стварању групе или организоване криминалне групе за вршење политичких кривичних дела где постоји свршено кривично дело без обзира да ли је неко кривично дело у саставу групе извршено или покушано.⁶⁶⁾

65) Д. Јовашевић, В. Икановић, *Кривично право Републике Српске, Посебни део*, Бања Лука, 2012, стр. 218-221.

66) В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2010, стр. 213-216.

Код највећег броја ових кривичних дела последица се састоји у угрожавању уставног уређења или безбедности Републике Србије. Та опасност се најчешће јавља у виду апстрактне опасности, а ређе као конкретна опасност. Последица повреде се изузетно ретко јавља само код неких кривичних дела: убиство представника највиших државних органа (члан 310. КЗ) или повреда територијалног суверенитета (члан 318. КЗ). У случају да је услед предузете радње извршења основног политичког кривичног дела наступила тежа последица у виду повреде већег обима и интензитета, или је пак радња извршења основног дела предузета под нарочито отежавајућим околностима које указују на већи степен тежине и опасности, тада основно кривично дело добија тежу квалификацију и прераста у тешко дело против уставног уређења и безбедности Србије (члан 321. КЗ).

За нека политичка кривична дела од значаја је време предузимања радње извршења. Ако је радња извршења тих кривичних дела предузета у време ратног или ванредног стања или за време оружаног сукоба, постоји тешко дело против уставног уређења и безбедности Србије за које је закон прописао поопштено кажњавање – казну затвора најмање десет година или затвор од тридесет до четрдесет година. То значи да је време извршења ових дела квалификаторна околност. У погледу кривице ова кривична дела могу бити извршена само са умишљајем. То је најчешће директни умишљај који карактерише намера угрожавања уставног уређења или безбедности државе. Изузетак постоји само код кривичног дела одавања државне тајне (члан 316. КЗ) које може бити учињено и из нехата. Извршилац ових кривичних дела може бити свако лице. Но, само грађанин Србије (домаћи држављанин) може бити учинилац кривичног дела признавања капитулације или окупације (члан 306. КЗ). Код кривичног дела одавања државне тајне (члан 316. став 1. КЗ) као учинилац дела се може јавити само лице коме је државна тајна поверена у служби или уопште на раду. У погледу просторног важења кривичног закона, код ових кривичних дела (осим за дело из члана 317. КЗ – изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости), као основни принцип се у смислу члана 7. КЗ јавља реални или заштитни принцип).

ЗАКЉУЧАК

Из наведених излагања произилази да појам кривичног права као гране позитивног права треба свеобухватно одредити на бази

јединства материјалног и формалног елемента. Материјални елемент, односно садржину кривичног права чини одређивање кривичног дела и кривичне санкције у циљу остварења заштитне, гарантивне функције – сузбијања криминалитета којим се повређују или угрожавају заштићене друштвене вредности. Формални елемент се огледа у томе што се и кривична дела и кривичне санкције, као и услови за њихову примену могу одређивати само законом. То указује да је кривично право законско право, односно да је његов основни принцип – принцип легалитета или законитости кривичног дела и казне. Пошто је правни поредак одређен низом закона који у својој укупности чине законодавство једне државе, то се и кривично право као законско право може посматрати као грана законодавства, односно грана позитивног права једне земље.

Материјална (социјална) карактеристика кривичног права састоји се у његовој социјалној функцији – а то је заштита најзначајнијих друштвених добара и вредности одређене државе. Та заштита се остварује прописивањем, изрицањем и извршењем санкција које имају принудни карактер, а које се примењују према учиниоцима кривичних дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности. Кривично право, дакле, проглашава одређена људска понашања као кривична дела предвиђајући за њихове учиниоце одређену врсту и меру казне или друге кривичне санкције. То указује на утилитаристички карактер ове гране права којој се често приговара и њен репресивни, принудни карактер.

Ипак као циљ ове гране права се јавља, поред кажњавања учинилаца кривичних дела ради заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности и утицање на људско понашање на посредан начин прописивањем забрањених и кажњивих понашања чиме се утиче на грађане у погледу њиховог избора начина понашања у складу са прописима правног поретка или пак против њега. То значи да циљ кривичног права није у самој примени казне према непослушнима. Као самостална и оригинална грана права у правном систему Републике Србије, настало од најстаријих времена паралелно са настанком државе (много раније него друге гране права) кривично право почива на низу принципа (руководних начела) која су му специфична, и неодвојива од његове природе, карактера и функције. Тако се као основни принципи нашег кривичног права поред законом изричито прописаних: принципа законитости, легитимитета и кривице, јављају и принципи: једнакости, хуманости, сразмерности и праведности.

Сви ови принципи у свом јединству треба, између осталог, да обезбеде и ефикасну, квалитетну и благовремену заштиту поје-

диних вредности које улазе у појам националне безбедности. Тако су у Србији кривична дела којима се штити национална безбедност предвиђена као “политичка кривична дела” у посебној глави Кривичног законика којима се штити двојаки скуп вредности: 1) уставно уређење и 2) безбедност Србије. Ове вредности се штите прописивањем низа кривичних дела за чије су учиниоце предвиђене строге казне. То је и логично јер се ради о најтежим кривичним делима која су управљена на повреду или угрожавање најзначајнијих друштвених добара и вредности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бачић, Ф., *Кривично право, Опћи дио*, Загреб, 1978.
Бачић, Ф., *Кривично право, Опћи дио*, Загреб, 1986.
Criminal code of the Republic of Belarus, Official text, Minsk, 2000.
Чејовић, Б., *Кривично право у судској пракси, Књига прва, Општи део*, Београд, 1985.
Димитријевић, П., Јовашевић, Д., *Прекршајно право*, Београд, 2005.
Ђорђевић, Ђ., *Прекршајно право*, Београд, 2010.
Ђорђевић, М., *Проблеми казнене политике судова*, Београд, 1973.
Ђорђевић, М., Ђорђевић, Ђ., *Кривично право*, Београд, 2010.
Ђурђић, В., Јовашевић, Д., *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2010.
Федосова, И., Скуратова, Т., *Уголовниј кодекс Россијској федерацији*, Москва, 2005.
Foregger, E., Serini, E., *Strafgesetzbuch StGB*, 9. Auflage, Wien, 1989.
Хорватић, Ж., *Ново хрватско казнено право*, Загреб, 1997.
Хорватић, Ж., *Казнено право, Опћи дио*, Загреб, 2003.
Jescheck, Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*, 5. Auflage, Berlin, 1996.
Јовановић, Љ., Јовашевић, Д., *Кривично право, Општи део*, Београд, 2003.
Јовашевић, Д., *Коментар закона о привредним преступима*, Београд, 2001.
Јовашевић, Д., *Привредни преступи у пракси – Практикум*, Београд, 2001.
Јовашевић, Д., *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002.
Јовашевић, Д., *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007.
Јовашевић, Д., *Кривично право, Општи део*, Београд, 2010.
Јовашевић, Д., *Међународно кривично право*, Ниш, 2011.
Јовашевић, Д., *Прекршајно право*, Ниш, 2012.
Јовашевић, Д., Икановић, В., *Кривично право Републике Српске, Посебни део*, Бања Лука, 2012.
Коржанскиј, М.И., *Популарниј коментар Криминалног кодекса*, Киев, 1997.
Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В., *Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе*, Цетиње, 2004.

- Марјановиќ, Г., *Македонско кривично право, Опити дел*, Скопље, 1998.
- Марковиќ, Р., *Уставно право и политичке институције*, Београд, 1995.
- Милутиновиќ, М., *Криминална политика*, Београд, 1984.
- Наказателен кодекс с посочени старе текстове на изменените членове*, Паралакс, Софија, 1998.
- Нешиќ, Љ., *Кривично право, Опити део*, Београд, 1991.
- Новоселец, П., *Опћи дио казненог права*, Загреб, 2004.
- Paglee, C.D., *Chinese Criminal Law*, Peking, 1998.
- Перовиќ, К., Томковиќ, Б., Анђелиќ, М., *Кривични закон СР Црне Горе, са коментаром*, Титоград, 1982.
- Петровиќ, Б., Јовашевиќ, Д., *Кривично(Казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио*, Сарајево, 2005.
- Стојановиќ, Д., *Уставно право*, Ниш, 2005.
- Стојановиќ, З., *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002.
- Стојановиќ, З., *Кривично право, Опити део*, Београд, 2005.
- Златариќ, Б., *Кривични законик практичној примјени, Прва свеска, Опити део*, Загреб, 1956.
- Златариќ, Б., *Кривично право, Први свезак*, Загреб, 1970.
- Златариќ, Б., *Кривично право, Опћи дио*, Загреб, 1977.
- Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, 11. Auflage, Berlin, 1969.

Resume

The concept of criminal law should be comprehensively defined on the basis of unification of material and formal element. Defining of a criminal act and respective sanction is a material element. Its function is protective, one of a guarantor – the suppression of crime which endangers basic values of a society. Formal element is reflected in the fact that only a law can determine what a criminal act is and what a sanction is. Thus, basic principle of criminal law is the principle of legality. Legal system is defined by a number of laws, thus the criminal law is a branch of a positive law of one state.

Material (social) characteristic of a criminal law is in its social function, i.e. in protection of most important social values of society and the state. This protection is pursued through prescription, imposition and enforcement of sanctions towards the perpetrators of criminal acts. In this regard, criminal law declares certain ways of conduct as criminal, providing sanctions for the perpetrators. This is a clear sign of an utilitarian character of this branch of law.

The aim of the criminal law is not punishment itself. Criminal law is based on a number of specific principles: legality, legitimacy, guilt, equality, humanity, proportionality and justice. These principles are set to provide efficient, quality and timely protection of certain va-

lues (one of these values is national security). In Serbia, criminal acts sanctioned in the defense of national security are labeled as „political criminal acts“, especially in the Criminal law chapters protecting the following values: constitutional organization and security of the Republic of Serbia. These acts are generally aimed at the violation of most important values of the society.

Keywords: *criminal law, criminal acts, responsibility, criminal sanctions, objects of protection, national security*

* Овај рад је примљен 15. октобра 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 26. новембра 2013. године.